

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

БЕЗСОНОВА МАРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 342.2:341.1

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО
МІЖНАРОДНИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ІНСТИТУЦІЙ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент **Веніславський Федір Володимирович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри конституційного права України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Колісник Віктор Павлович**, Конституційний Суд України, суддя Конституційного Суду України, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

– кандидат юридичних наук **Григоренко Яна Олександрівна**, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки.

Захист відбудеться 13 травня 2019 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 12 квітня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Р. Дашковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Концепція універсальності основних прав та свобод людини ґрунтується на загальному визнанні визначального значення для кожної особи її природних та невід’ємних прав і свобод. При цьому, суб’єктивні права особи розуміються не як незмінні норми, а лише як відносний засіб, що відображає кожний новий ступінь свідомості індивіда, який залежить від конкретного етапу історичного розвитку суспільства і держави, типу її правової системи та політико-правового режиму. З плином часу завдяки активній діяльності міжнародних організацій відбувається поступова трансформація національних правових систем у єдине міждержавне гуманітарне поле, яке забезпечує гармонійне поєднання різних правових систем та загальноприйнятих норм сучасного міжнародного права. Відповідно, головною метою права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій є відновлення порушеного права особи через застосування наднаціональних засобів правового захисту, практичне забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів прав та свобод людини. Конституція України визнає діяльність міжнародних установ як додаткових, що доповнюють національну систему правового захисту, тобто вони фактично є останнім можливим засобом правового захисту основних прав та свобод людини і громадянина.

Формування ефективних інструментів захисту прав людини в Європі є складовою загальносвітових тенденцій, що, у свою чергу, приводить до запровадження європейських цінностей демократії та свободи в Україні в умовах її європейської інтеграції. Проголошені в Україні права людини та громадянина можна фактично вважати гарантованими тільки тоді, коли в національному праві будуть закріплені як внутрішньодержавні, так і міжнародні гарантії їх реалізації та можливості використання різних передбачених національним законодавством та міжнародними договорами шляхів відновлення та захисту порушених прав. Саме конституційне право кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних правозахисних інституцій виступає дієвою гарантією реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина.

Зважаючи на постійне зростання кількості звернень до Європейського суду з прав людини від заявників України, існує необхідність посилення наукових пошуків у даній сфері, аби право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій отримало належну доктринальну базу та адекватний механізм реалізації.

Теоретичною основою для дослідження цієї проблематики стали

наукові праці вітчизняних та закордонних вчених: С. Алексеєва, В. Буткевича, Ф. Веніславського, М. Дженіс, Т. Заворогченко, М. Ентіна, Б. Єбзеєва, О. Лукашової, Л. Луць, Б. Манова, О. Марцеляка, М. Магузова, В. Мицика, М. Московіца, В. Карташкіна, Х. Лаутерпахта, Ф. Мартенса, Р. Мюллерсон, М. Орзіха, В. Погорілка, В. Речицького, Т. Слінько, Ю. Тодики, Г. Тункіна, О. Фрицького, В. Шаповала, С. Шевчука, Ю. Шемшученка, С. Черниченка та ін. Проблемою порівняльно-правового дослідження конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій займалася Л. Дешко, окремі аспекти цього права були розкриті М. Антонович, М. Буроменським, Л. Липачовою, Ю. Самович, К. Штировою.

Незважаючи на значну кількість існуючих у науці конституційного права України наукових розробок, деякі концептуальні питання щодо змісту конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій, його теоретичні засади й досі залишаються малодослідженими; не проаналізовано еволюцію виникнення та становлення цього права; чітко не визначено його місце в системі гарантій прав і свобод особи, у конституційно-правовому механізмі захисту прав людини; не досліджено процедурні аспекти та проблеми, що виникають у процесі його реалізації. Особливої уваги також потребує аналіз юридичних наслідків і для заявника, і для держави ухвалення міжнародними правозахисними інституціями рішень за результатами розгляду звернень громадян України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано на кафедрі конституційного права України відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Конституційно-правові проблеми забезпечення верховенства права у функціонуванні механізму публічної влади в Україні» (державна реєстрація №0111U000966).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка теоретичних положень щодо змісту права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій; підготовка рекомендацій щодо удосконалення конституційно-правового механізму захисту прав та свобод людини з урахуванням практики міжнародних правозахисних органів; розробка пропозицій щодо створення належних правових умов для реалізації права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– з'ясувати в ретроспективі розвиток права на звернення до

міжнародних правозахисних інституцій, здійснити аналіз факторів, які вплинули на його формування, визначити періоди становлення конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій у контексті генези національної системи конституційного права;

- розкрити поняття міжнародних правозахисних інституцій, з'ясувати їх ознаки та визначити види;

- визначити зміст конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій та дослідити його місце в системі гарантій прав і свобод особи;

- довести, що право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій є важливим елементом конституційно-правового механізму гарантування та захисту прав і свобод людини в Україні;

- розкрити процедурні аспекти реалізації права на звернення громадян України до міжнародних правозахисних інституцій;

- визначити юридичні наслідки ухвалення рішень міжнародними правозахисними інституціями, з'ясувати питання юридичної обов'язковості цих рішень та їх вплив на розвиток національного права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на звернення до відповідних міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Предметом дослідження є проблеми теорії та практики реалізації конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до міжнародних правозахисних інституцій.

Методи дослідження. Для вирішення окреслених завдань і досягнення поставленої мети використано комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових принципів та методів пізнання. Серед використаних загальнонаукових методів пізнання – метод діалектики, що полягає в розгляді предмета дослідження в його розвитку, логічній визначеності і історичній конкретності (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1). Застосування історичного та формально-логічного методів дозволили з'ясувати хронологічну послідовність становлення права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій (підрозділи 1.1, 1.2,1.3). Спеціально-юридичний метод дав змогу визначити зміст зазначеного суб'єктивного права, правової природи міжнародних правозахисних інституцій і дослідити правозастосовну практику (підрозділи 1.2,1.3,2.1). Формально-юридичний метод використовувався для формулювання авторських визначень понять, аналізу особливостей права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій (підрозділи 1.2,1.3,2.1,2.2). Метод

класифікації дозволив здійснити групування міжнародних правозахисних інституцій за різними критеріями (підрозділи 1.1, 1.2). Статистичний метод використано при узагальненні матеріалів практики застосування рішень Європейського суду з прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод судовими установами України (підрозділи 2.3). Методи теоретико-правового прогнозування і моделювання дали можливість визначити перспективи та розробити пропозиції щодо удосконалення механізму правового захисту прав та свобод людини (підрозділи 1.2, 2.2-2.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є комплексним науковим дослідженням, у якому здійснено визначення сутності, змісту та обсягу права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій, його місце в системі основних прав і свобод особи, обґрунтовано низку концептуальних понять, теоретичних положень, практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму захисту прав та свобод людини шляхом звернення до міжнародних правозахисних інституцій. За результатами дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків.

Уперше:

- запропоновано авторське визначення поняття конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних установ як гарантовану державою відповідно до положень міжнародних договорів реальну можливість суб'єкта права – фізичної особи чи юридичної особи приватного права за наявності умов та з дотриманням процедур, встановлених відповідним міжнародно-правовим договором, вільно, без будь-яких перешкод подавати безпосередньо до міжнародних правозахисних інституцій індивідуальну заяву про наявність порушення його права;

- пропонується авторське визначення поняття міжнародної правозахисної організації як міжнародного об'єднання, наділеного відповідними державами і (або) іншими утвореннями власною міжнародною правосуб'єктністю, заснованого на підставі міжнародного договору або іншого документа, передбаченого нормами міжнародного права, метою діяльності якого є досягнення цілей, що пов'язані із захистом прав і свобод особи, і яке, як правило, має власну систему органів, що діють на постійній основі;

- право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій запропоновано розглядати як важливий елемент конституційно-правового механізму забезпечення та захисту порушеного права, який становить сукупність передбачених Конституцією України, взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових та організаційних засобів, що

спрямовані на відновлення порушеного права та/або відшкодування шкоди за допомогою міжнародних правозахисних інституцій;

- доведено, що елементом механізму забезпечення та захисту прав людини виступає міжнародний контроль, що здійснюється міжнародними правозахисними інституціями, компетенція яких визнано за міжнародним договором відповідною державою-порушником прав та свобод людини.

Удосконалено:

- положення щодо змісту еволюції права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій – періодів його становлення та факторів, які вплинули на його формування і розвиток у контексті генези національної системи конституційного права;

- визначення права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій: як конституційного суб'єктивного права, що в силу своєї значущості розглядається як спосіб захисту прав та свобод, проголошених та гарантованих Основним Законом держави; як гарантія здійснення інших суб'єктивних прав; як елемент права на доступ до правосуддя;

- виокремлення ознак міжнародних правозахисних організацій, серед яких: 1) договірна основа; 2) наявність визначених цілей; 3) відповідна організаційна структура; 4) наявність самостійних прав та обов'язків; 5) можливість розгляду заяв від жертв порушень прав та свобод та ухвалення відповідних рішень (висновків, рекомендацій); 6) можливість впливу на державу-відповідача, що порушує права та свободи особи; 7) постійний характер діяльності.

Набули подальшого розвитку:

- характеристика юридичної природи права звернення до міжнародних правозахисних інституцій із виокремленням його структурних частин, які представлені такими правомочностями: 1) право вимагати належної поведінки від зобов'язаної сторони; 2) право на певну поведінку; 3) право-претензія;

- наукові уявлення про особливості звернення громадян України до міжнародних правозахисних інституцій, що включають в себе необхідні параметри, які і виступають передумовою реалізації права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій. Аргументовано, що за сучасної моделі конституційного судочинства в Україні Конституційний Суд України не може розглядатися як достатньо ефективний засіб захисту у світлі прецедентної практики Суду, внаслідок неможливості розгляду справи по суті, а також безпосереднього відшкодування шкоди, завданої громадянам;

- наукові уявлення щодо віднесення до джерел конституційного права України не лише рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України, а й його рішень щодо інших держав, якими

встановлено порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

- пропозиції щодо удосконалення процесу виконання рішень Європейського суду з прав людини, а також усунення системних проблем невиконання рішень міжнародних правозахисних інституцій у національній правовій системі.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані висновки та практичні рекомендації можуть бути використані: у нормотворчій діяльності – в процесі удосконалення законів та інших актів законодавства України з питань забезпечення конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; у науково-дослідних цілях – в процесі подальшого комплексного дослідження науково-теоретичних і практичних проблем міжнародно-правового захисту та регулювання права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій; у навчальному процесі – при підготовці навчальних матеріалів з дисциплін «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Міжнародно-правові механізми захисту прав людини».

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, які містяться у дисертації, обговорювались та були схвалені на засіданнях кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ключові положення роботи доповідалися автором на таких конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 19-20 грудня 2014 року); III міжнародній науково-практичній конференції «Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина» (м. Полтава, 22 травня 2015 року); міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Конституція як основа розвитку правової системи». VIII Тодиківські читання (м. Харків, 2-3 жовтня 2015 року); міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 16-17 жовтня 2015 року); всеукраїнській науковій конференції молодих учених «Юридична осінь 2015 року» (м. Харків, 11 листопада 2015 року); міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Принципи сучасного конституціоналізму та Основний Закон України». IX Тодиківські читання (м. Харків, 21-22 жовтня 2016 року); міжнародній науково-практичній конференції «Фундаментальні проблеми юриспруденції» (м. Ужгород, 17-19 листопада 2016 року, міжнародній

науковій конференції «Конституція України у контексті сучасних конституційних парадигм». X Тодиківські читання (м. Харків, 27-28 жовтня 2017 року).

Публікації. Основні результати дослідження викладені в 13 наукових працях, з яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України; 1 стаття – у зарубіжному виданні, тези 8 доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (322 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 228 сторінки, із них основна частина – 195 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дослідження, її актуальність, визначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, окреслюються мета і завдання дослідження, визначаються об'єкт, предмет і методи дослідження, теоретична й емпірична бази, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, зазначаються відомості про апробацію результатів дисертації, а також наводиться інформація про структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні основи права громадян України на звернення до міжнародних правозахисних інституцій» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Історія міжнародної та конституційно-правової регламентації права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій»* з'ясовано в ретроспективі розвиток права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій. Визначено фактори, які обумовили нормативне закріплення цього права і його наступну трансформацію в дієвий механізм захисту порушених прав і свобод людини. Визначено та обґрунтовано періоди становлення конституційного права звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій у контексті генези національної системи конституційного права. Наголошується, що поступова відмова міжнародного співтовариства від системоцентричного підходу (від держави до людини) та розробка концепції персоніцентричного підходу (від людини до держави) в забезпеченні прав та свобод людини полягає у прийнятті та ратифікації низки основоположних документів, аналіз яких дозволяє зробити висновок щодо динаміки розвитку суспільства в сторону найбільш повного та ефективного забезпечення правового статусу

фізичної особи, а також більш чіткої регламентації механізму його захисту з урахуванням зовнішніх та внутрішніх особливостей розвитку суспільства.

Стверджується, що інститут міжнародно-правової та конституційно-правової регламентації права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій має досить міцну нормативну основу. А аналіз власне діяльності міжнародних правозахисних органів свідчить, що загалом вона спрямована не на наслідки, а на виявлення причин порушення того чи іншого права та пошук шляхів їх усунення. Зобов'язання, прийняті державами-учасницями відповідно до міжнародних договорів, отримують свою конкретизацію та розвиток у нормах національного законодавства, однак уже не шляхом визначення зобов'язань держав, а через закріплення прав осіб, які перебувають під їх юрисдикцією, безпосередньо звертатися з індивідуальними заявами до відповідних міжнародних інституцій.

Розглянуто процес регламентації права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій у європейському, американському, африканському регіонах.

У підрозділі 1.2 «Поняття, ознаки та види міжнародних правозахисних інституцій» шляхом системного аналізу положень міжнародно-правових документів розкрито поняття міжнародної правозахисної інституції, з'ясовано її ознаки та визначено види. Детально розкрито функції міжнародних правозахисних інституцій, серед яких: нормотворча, контрольна, оперативна, регулятивна, консультативна, інформаційна, компенсаційна та функція відновлення порушеного права.

Зауважується, що Основний Закон держави визнає діяльність міжнародних установ як додаткових, що доповнюють національну систему правового захисту, тобто є останньою правовою можливістю захисту основних прав і свобод, а їхнє головне призначення полягає у тому, аби скоригувати національну політику у сфері прав і свобод щодо їх додержання.

У підрозділі 1.3 «Поняття та зміст конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій» визначено зміст конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій та досліджено його місце в системі гарантій прав і свобод особи. Вказано на дискусійність позиції щодо належності права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій до класифікаційної групи за критерієм змісту потреб людини та значенням для неї. Розкрито питання міжнародної правосуб'єктності індивіда.

Надано характеристику юридичної природи права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій із виокремленням його

структурних частин, які представлені такими правомочностями: 1) право вимагати належної поведінки від зобов'язаної сторони; 2) право на певну поведінку; 3) право-претензія.

Розділ 2 «Конституційно-правова регламентація права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій як елемент конституційно-правового механізму гарантування та захисту прав і свобод людини в Україні» досліджено роль і місце в конституційно-правовому механізмі гарантування та захисту прав і свобод людини конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій. Доведено, що це право є важливим елементом конституційно-правового механізму гарантування та захисту прав і свобод людини в Україні. Адже його безпосередній зміст становлять правові приписи, які спрямовані на забезпечення та захист всіх інших конституційних прав і свобод. Саме з метою гарантування та захисту суб'єктивних конституційних прав, особа має можливість на звернення до міжнародних правозахисних інституцій у випадку, коли інші її права порушені та вичерпано національні засоби захисту прав. При чому, з одного боку, механізм захисту прав людини загалом можна вважати визначальною загальною політико-правовою гарантією забезпечення прав людини, а з другого – він сам складається з окремих спеціальних юридичних гарантій. Зроблено висновок, що під гарантіями забезпечення реалізації прав людини слід розуміти нормативно закріплені способи та засоби, які направлені на забезпечення та захист прав та свобод людини, у тому числі за допомогою міжнародно-правових інститутів.

Підкреслюється, що право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій в механізмі захисту прав людини є системою заходів, які спроможні створити умови для його практичної реалізації і констатують наступне: відсутність об'єктивних перешкод на шляху його здійснення, відсутність суб'єктивних перешкод, що роблять його здійснення формальним, встановлення меж здійснення цього права та необхідність його конкретизації в законодавстві.

Стверджується, що в основі розуміння міжнародного захисту лежать дві концептуальні ідеї. З одного боку, це формальне конституційне закріплення основних прав і свобод людини, яке перетворює їх в аксіологічну основу національних правових систем, а у випадку порушення – гарантує їх захист за допомогою наявної міжнародної системи правового захисту. З другого боку, це ідея наявного порядку в правовій системі, який дозволяє виконувати рішення, прийняті

міжнародними правозахисними установами за результатами розгляду повідомлень заявників на порушення їхніх прав державами, під юрисдикцією яких вони безпосередньо знаходяться.

У підрозділі 2.2 «Процедурні аспекти реалізації права на звернення громадян України до Європейського суду з прав людини, інших міжнародних правозахисних інституцій» встановлено процедуру звернення особи до міжнародної правозахисної інституції з індивідуальною заявою (скаргою) про порушення прав, гарантованих міжнародними документами. Розглядаються проблемні аспекти звернення громадян України до Європейського суду з прав людини та досліджується ефективність цього правозахисного механізму. Особливу увагу приділено аналізу умов прийнятності заяви, за яких реалізація такого захисту може стати дієюю.

У підрозділі 2.3 «Юридичні наслідки ухвалення рішень міжнародними правозахисними інституціями» визначено юридичні наслідки ухвалення рішень міжнародними правозахисними інституціями, з'ясовано питання юридичної обов'язковості рішень та їх вплив на розвиток національного права.

Встановлено, що до основних проблем реалізації рішень міжнародних правозахисних інституцій слід віднести такі: а) ігнорування з боку державної влади рішень міждержавних органів, а також рішень Європейського суду з прав людини; б) застосування рішень Європейського суду з прав людини, не властивих рівню національної правової системи, часто породжує неможливість їх виконання в процесуальному аспекті; в) двоїстий характер рішень, винесених Європейським судом з прав людини: як актів казуального вирішення спорів про відповідність Конвенції дій державної влади, і як актів офіційного (нормативного) тлумачення конвенційних положень; г) необов'язковий для України характер рішень, що виносяться іншими міждержавними органами захисту прав людини і занадто тривалі строки розгляду відповідних справ, що є наслідком відсутності універсального характеру винесених рішень; д) невідповідність форми і змісту, скарг передбачених Конвенціями; е) відсутність грошових коштів у бюджеті та істотні прогалини в чинному законодавстві; є) розширення масштабів діяльності міждержавних органів щодо захисту прав людини і дублювання функцій один одного; ж) невідповідність національного законодавства європейським стандартам захисту прав громадян України, відповідно до якого винесено судові рішення.

Запропоновано засоби усунення існуючих проблем, пов'язаних з виконанням рішень міжнародних правозахисних установ: а) створення механізму координації дій різних органів влади (законодавчої, виконавчої,

судової) при ідентифікації причин, які призводять до порушень норм Конвенції та діючого законодавства; б) запровадження системи моніторингу оцінки стану виконання індивідуальних та загальних заходів; в) посилення відповідальності держави за виконання рішень щодо України; г) розвиток інституту персональної відповідальності (дисциплінарної, адміністративної, кримінальної, цивільної) посадових осіб у випадку встановлення факту зловживання ними своїми повноваженнями у процесі виконання рішень міждержавних органів; д) усунення прогалин в законодавстві та надмірних формальностей при зверненні громадян до органів держави за виконанням рішення, винесеного міжнародною інституцією; е) виважене бюджетне планування та внесення змін до Бюджетного кодексу України, усунення перешкод у виплаті сум по міжнародних судових рішеннях; є) доповнення правової бази норм виконавчого провадження у цій сфері; ж) детальне визначення процедури виплати заявнику компенсації за рішенням суду та контроль відповідного компетентного органу; з) закріплення на законодавчому рівні порядку усунення вказаних міжнародними міждержавними організаціями системних помилок законодавця та правозастосовувача; и) закріплення процесу офіційного перекладу та подальшого опублікування рішень міждержавних органів в офіційних друкованих виданнях.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено теоретичне узагальнення та вирішено наукове завдання, яке полягає в розробленні теоретичних положень щодо змісту права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій; підготовці рекомендацій щодо удосконалення конституційно-правового механізму захисту прав та свобод людини з урахуванням практики міжнародних правозахисних органів; розробці пропозицій щодо належних правових умов для реалізації права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Аналіз історичних аспектів виникнення права особи на звернення за захистом своїх прав і свобод до міжнародного співтовариства дозволив з'ясувати причини та передумови виникнення міжнародних правозахисних інституцій, простежити еволюцію їх становлення та розвитку, здійснити аналіз факторів, які вплинули на формування відповідного права, а також визначити роль міжнародних правозахисних інституцій та їх значення у системі механізмів захисту прав людини. Наявність доступних міжнародних правозахисних

механізмів в різних системах захисту прав сприяє встановленню колективної відповідальності держав-членів та утвердженню принципів людської гідності, рівноправ'я та справедливості на глобальному рівні. Адже держава, яка приєдналась до відповідної конвенції, бере на себе зобов'язання додержуватися її положень і згідно з принципом «*pacta sunt servanda*» неухильно їх виконувати. Саме ж право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій виникло з часу формального юридичного закріплення можливості особи звертатися до таких інституцій з індивідуальною заявою, що в подальшому стало її окремою првомочністю для захисту своїх прав та свобод.

2. Основними періодами становлення та розвитку конституційного права громадян України звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних правозахисних інституцій у контексті генези національної системи конституційного права є: 1) 1945 – 1978 роки – період, який характеризується участю Української Радянської Соціалістичної Республіки в утворенні в 1945 році та діяльності Організації Об'єднаних Націй. У цей період в УРСР відбувалося лише кількісне накопичення елементів інституту правозахисної діяльності. Якісні зміни стали можливими із зміною статусу Української держави після проголошення її суверенітету та незалежності, невід'ємною складовою чого є її самостійність у зовнішніх зносинах; 2) 1978 – 1990 роки, коли розроблялися норми у сфері забезпечення захисту прав людини на регіональному рівні шляхом імплементації міжнародних стандартів з прав людини; 3) 1990 – 1996 роки, коли відбулося нормативне закріплення конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій, визнання компетенції міжнародних правозахисних інституцій, зміцнення міжнародного співробітництва у сфері захисту прав та свобод людини; 4) 1997 – 2004 роки в які було ратифіковано Конвенцію про захист прав і основоположних свобод та Протоколи до неї, встановлено порядок виконання міжнародних договорів України; 5) період з 2005 року до сьогодні, пов'язаний із прийняттям нормативних актів, що сприяють реалізації положень частини 5 статті 55 Конституції України.

3. Під міжнародною правозахисною організацією слід розуміти міжнародне об'єднання, наділене відповідними державами і (або) іншими утвореннями власною міжнародною правосуб'єктністю, засноване на підставі міжнародного договору або іншого документа, передбаченого нормами міжнародного права, метою діяльності якого є досягнення цілей, що пов'язані із захистом прав і свобод особи, і яке, як правило, має власну систему органів, що діють на постійній основі.

4. Окрім загальновизнаних міжнародним правозахисним

організаціям притаманні такі ознаки: 1) договірна основа; 2) наявність визначених цілей; 3) відповідна організаційна структура; 4) наявність самостійних прав та обов'язків; 5) можливість розгляду заяв від жертв порушень прав та свобод та прийняття відповідних рішень (висновків, рекомендацій); 6) можливість впливу на державу-відповідача, що порушує права та свободи особи; 7) постійний характер діяльності.

5. У сучасному світі існують такі види міжнародних правозахисних інституцій: а) універсальні, регіональні та субрегіональні; б) конвенційні, які утворено на підставі міжнародних договорів та органи утворені міжнародними організаціями; в) організації, наділені повноваженнями щодо розгляду індивідуальних заяв про порушення прав та свобод особи, та ті, що не мають права розглядати такі заяви; г) комітети або комісії, що провадять постійний моніторинг стану дотримання прав та свобод людини; інституції прямого втручання та реагування на факти порушення прав людини (інститути уповноважених із справ людини); міжнародні судові установи.

6. Під конституційним правом на звернення до міжнародних правозахисних установ слід розуміти гарантовану державою відповідно до положень міжнародних договорів реальну можливість суб'єкта права – фізичної особи чи юридичної особи приватного права за наявності умов та з дотриманням процедур, встановлених відповідним міжнародно-правовим договором, вільно, без будь-яких перешкод подавати безпосередньо до міжнародних правозахисних інституцій індивідуальну заяву про відновлення порушеного права.

7. Право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій слід розглядати: як конституційне суб'єктивне право, що в силу своєї значущості розглядається як спосіб захисту прав та свобод, проголошених та гарантованих Основним Законом держави; як гарантія здійснення інших суб'єктивних прав; як елемент права на доступ до правосуддя.

8. Міжнародні правозахисні інституції є субсидіарним елементом системи конституційно-правових гарантій забезпечення та захисту прав і свобод людини, оскільки, по-перше, сам факт їх існування та гарантована Конституцією України можливість особи звернутися до них за захистом порушеного права суттєво впливають на діяльність вітчизняних правозахисних інституцій, а по-друге – вони забезпечують участь міжнародної спільноти у процесі відновлення порушеного права.

9. Право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій слід розглядати з двох позицій – *de-jure* та *de-facto*. З позиції *de-jure* – це юридично закріплена можливість особи звернутися за захистом своїх порушених прав до міжнародної правозахисної установи, юрисдикція якої визнана державою заявника. З позиції *de-facto*, таке право є певним

позитивним зобов'язанням держави сприяти своїми діями у реалізації прав особи та не перешкоджати їй звернутися до міжнародних правозахисних установ у разі порушення прав та свобод людини.

10. Зміст права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій як елементу конституційно-правового механізму забезпечення та захисту порушеного права становить сукупність передбачених Конституцією України, взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових та організаційних засобів, що спрямовані на відновлення порушеного права та/або відшкодування шкоди за допомогою міжнародних правозахисних інституцій.

11. Як елемент механізму забезпечення та захисту прав людини виступає міжнародний контроль, який проявляється у діяльності міжнародних правозахисних інституцій, компетенцію яких визнала за міжнародним договором відповідна держава-порушник прав та свобод людини.

12. Специфіка права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій полягає в тому, що воно одночасно є гарантією дотримання усіх інших конституційних прав та свобод людини, ефективним засобом забезпечення їх практичної реалізації та формою максимально незалежного і неупередженого їх захисту, оскільки це право, по-перше, відіграє важливу роль в процесі ефективного функціонування всієї системи основних прав, свобод та їх гарантій, як елементів правового статусу особи, по-друге, є видом та мірою можливої поведінки, передбаченої Конституцією, по-третє – універсальним засобом забезпечення реалізації та захисту прав та свобод. Інститут права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій є своєрідним каналом зв'язків особи, держави та міжнародної правозахисної установи.

13. Подання індивідуальних заяв та їх розгляд Європейським судом з прав людини завжди викликає потужний політичний резонанс й акцентує увагу на системних порушеннях прав людини в державі-відповідачі. Завдяки праву подачі індивідуальних скарг заявникам надано статус суб'єктів у міжнародно-правовій сфері, що суттєво відрізняє Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від інших універсальних та регіональних інструментів. Під час розгляду заяв Європейський суд виходить з критеріїв ефективності національного органу правового захисту: незалежність у прийнятті рішення; можливість самостійно отримувати інформацію, яка має значення для справи; імперативний характер рішення. Оскільки за сучасної моделі конституційного судочинства Конституційний Суд України не може розглядатися як достатньо ефективний засіб захисту у світлі прецедентної практики Суду, внаслідок неможливості розгляду справи по суті, задля

усунення неоднозначності в правозастосуванні та практичних перешкод у процесі подання скарги важливо на нормативному рівні закріпити вичерпний перелік національних засобів правового захисту.

14. Звернення особи до міжнародної правозахисної інституції з індивідуальною заявою (скаргою) про порушення прав, гарантованих міжнародними документами, та її розгляд відповідною інституцією здійснюється за чітко визначеною процедурою: 1) визнання заяви (скарги) прийнятною; 2) врегулювання заяви (скарги) на рівні держави-заявника; 3) безпосередній розгляд справи; 4) ухвалення рішення; 5) виконання рішення. При цьому остання стадія є обов'язковою лише при розгляді справи в Європейському суді з прав людини.

Найважливішим процедурним аспектом реалізації права особи на звернення до міжнародної правозахисної інституції є такі критерії визнання її заяви прийнятною: 1) на особу заявника має поширюватися предметна юрисдикція відповідної міжнародної правозахисної інституції, тобто заява має бути подана особою (групою осіб), котрі заявляють, що є жертвою порушень прав, закріплених відповідною Конвенцією про захист прав людини з боку держави, яка визнала компетенцію міжнародного органу отримувати та розглядати індивідуальні заяви; 2) відповідна міжнародна правозахисна інституція має володіти територіальною юрисдикцією, тобто порушення Конвенції має мати місце на території держави, яка визнала компетенцію міжнародного органу отримувати та розглядати заяви, або на території, що перебуває під юрисдикцією цієї держави; 3) юрисдикція відповідної міжнародної правозахисної інституції має поширюватися на випадки порушення Конвенції у часі, тобто заявником може бути особа, яка стала жертвою порушень лише після визнання державою-учасницею компетенції цієї міжнародної правозахисної інституції отримувати та розглядати індивідуальні заяви.

15. Тенденцією сучасного вітчизняного правозастосування є втілення в конституційно-правову практику широкого підходу щодо визнання джерелом конституційного права судової практики Європейського суду з прав людини і в справах проти України, і в справах проти інших держав, якими встановлено порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

16. Обов'язковість рішень міжнародних правозахисних інституцій залежить від конкретно обраного міжнародного правозахисного органу і проявляється в двох головних вимогах: перша в імперативній формі встановлює, що людській особистості належить те чи інше право або свобода. Друга уповноважує державу-учасницю міжнародної угоди вжити необхідних заходів відповідно до своєї національної правової практики для ефективного забезпечення і захисту цього права чи свободи. Аналіз

міжнародно-правової практики засвідчив, що гарантування виконання рішень міжнародних правозахисних інституцій залежить лише від волі суверенної держави.

17. Виконання рішень Європейського суду з прав людини є специфічним правовим інститутом, що відрізняється за процедурою від виконання рішень національних судів, визнання й виконання на території України рішень іноземних судів та іноземних недержавних установ. Тому з огляду на міжнародні зобов'язання, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, і наддержавний статус європейського судового органу встановлено й особливі механізми реалізації його рішень. Зважаючи на системні проблеми у виконанні рішень Європейського суду з прав людини, особливу увагу необхідно акцентувати на заходах індивідуального, а не заходах загального характеру (однократні та постійні), які передбачено Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Важливим є створення і ведення реєстру відповідних рішень та заборгованостей за ними, оскільки сьогодні фактично відсутня будь-яка достовірна інформація щодо необхідних для забезпечення виконання рішень судів коштів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Безсонова М. В. Конституційне право громадянина України на звернення до Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* Харків, 2015. Вип. 1151. С. 177–181.

2. Безсонова М. В. Історичні аспекти конституційно-правової регламентації права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 40, т. 1. С. 29–32.

3. Безсонова М. В. Права людини як аксіологічна основа діяльності Конституційного Суду України. *Право і суспільство.* 2017. № 5. С. 3–9.

4. Безсонова М. В. Право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій як елемент конституційно-правового механізму гарантування та захисту прав і свобод людини в Україні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică.* 2018. № 4, т. 2. С. 29–34.

5. Безсонова М. В. Поняття та зміст конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій. *Конституційно-правові академічні студії.* 2018. № 2. С. 132–140.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Безсонова М. В. Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 груд. 2014 р.). Харків : ГО «Асоц. аспірантів-юристів», 2014. С. 18–20.

2. Безсонова М. В. Забезпечення прав людини – головна мета громадянського суспільства. *Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина* : зб. тез наук. доп. і повідомл. III міжнар. наук. конф. (м. Полтава, 22 трав. 2015 р.). Харків : Права людини, 2015. С. 274–277.

3. Безсонова М. В. Удосконалення конституційних засобів забезпечення прав і свобод людини і громадянина в частині права на звернення до міжнародно-правозахисних інституцій. *Конституція як основа розвитку правової системи». VIII Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (2–3 жовт. 2015 р.). Харків : Права людини, 2015. С. 162–164.

4. Безсонова М. В. Окремі аспекти права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій в системі захисту прав громадян України. *Верховенство права та правова держава* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 жовт. 2015 р.). Ужгород, 2015. С. 52–54.

5. Безсонова М. В. Проблеми виконання Україною рішень міжнародних правозахисних інституцій. *Юридична осінь 2015 року* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників всеукр. наук. конф. молодих учених (11 листоп. 2015 р.). Харків, 2015. С. 27–31.

6. Безсонова М. В. Права людини як цінність сучасного конституціоналізму. *Принципи сучасного конституціоналізму та Основний Закон України. IX Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. (4–5 листоп. 2016 р.). Харків : Права людини, 2016. С. 125–126.

7. Безсонова М. В. Окремі проблеми правозастосування в контексті виконання рішень міжнародних правозахисних інституцій. *Фундаментальні проблеми юриспруденції* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (17–19 листоп. 2016 р.). Ужгород, 2016. С. 80–86.

8. Безсонова М. В. Конституційна скарга як інструмент захисту економічних і соціальних прав, гарантованих Конституцією. *Конституція України у контексті сучасних конституційних парадигм». X Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. (27–28 жовт. 2017 р.). Харків :Права людини, 2017. С. 104–105.

АНОТАЦІЯ

Безсонова М. В. Конституційне право на звернення до

міжнародних правозахисних інституцій: проблеми теорії і практики.

– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

Робота присвячена дослідженню проблем теорії та практики реалізації конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до міжнародних правозахисних інституцій.

У дисертації розкрито зміст еволюції права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій – періодів його становлення та факторів, які вплинули на його формування і розвиток у контексті генези національної системи конституційного права. Розглянуто поняття міжнародних правозахисних інституцій, з'ясовано їх ознаки та визначено види. Проаналізовано зміст конституційного права на звернення до міжнародних правозахисних інституцій та досліджено його місце в системі гарантій прав і свобод особи. Доведено, що право на звернення до міжнародних правозахисних інституцій є важливим елементом конституційно-правового механізму гарантування та захисту прав і свобод людини в Україні. Розкрито процедурні аспекти реалізації права на звернення громадян України до міжнародних правозахисних інституцій. Визначено юридичні наслідки ухвалення рішень міжнародними правозахисними інституціями, з'ясовано питання юридичної обов'язковості рішень та їх вплив на розвиток національного права.

Ключові слова: конституційні права людини, гарантії прав людини, механізм захисту прав людини, міжнародні правозахисні інституції в механізмі захисту прав людини, захист прав.

АННОТАЦИЯ

Бессонова М. В. Конституционное право на обращение в международные правозащитные институты: проблемы теории и практики. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2019.

Работа посвящена исследованию проблем теории и практики реализации конституционного права человека и гражданина на обращение за защитой своих прав и свобод в международные правозащитные институты.

В диссертации раскрыто содержание эволюции права на обращение

в международные правозащитные институции — периоды его становления и факторы, которые повлияли на его формирование и развитие в контексте генезиса национальной системы конституционного права. Рассмотрено понятие международных правозащитных институций, раскрыты их признаки и определены виды. Проанализировано содержание конституционного права на обращение в международные правозащитные институции и исследовано его место в системе гарантий прав и свобод личности. Доказано, что право на обращение в международные правозащитные институции является важным элементом конституционно-правового механизма обеспечения и защиты прав и свобод человека в Украине. Раскрыты процедурные аспекты реализации права на обращение граждан Украины в международные правозащитные институции. Определены юридические последствия принятия решений международными правозащитными институциями, установлено юридическую обязательность решений и их влияние на развитие национального права.

Ключевые слова: конституционные права человека, гарантии прав человека, механизм защиты прав человека, международные правозащитные институции в механизме защиты прав человека, защита прав.

ANNOTATION

Bezsonova M. V. Constitutional right to appeal to international human rights institutions: problems of theory and practice.— Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for Candidate of Legal Sciences Degree, specialty 12.00.02 «Constitutional law; municipal law». —Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

This thesis offers a study of the problems of theory and practice of realizing the constitutional human and citizen right to seek protection of their rights and freedoms at international human rights institutions.

The thesis describes evolution of the right to apply to international human rights institutions: its development periods and the factors that bore upon its formation and development in the context of genesis of the national system of constitutional law. The notion of international human rights institutions was reviewed, their features were ascertained and their types defined. The meaning of the constitutional right to apply to international human rights institutions was analyzed, and its place in the system of guarantees of personal rights and freedoms was studied.

It was stressed that the dual nature of the right to apply to international human rights institutions proves its substantial specifics and significance for

the protection of human rights. This work improves definition of the right to apply to international human rights institutions as a subjective constitutional right regarded, in view of its significance, as an instrument of protecting rights and freedoms pronounced and guaranteed by the Main Law of the state; as a guarantee of exercising other subjective rights; and as an element of the right to have access to justice.

It was proved that the right to apply to international human rights institutions represents an important element of the constitutional legal mechanism of guaranteeing and protecting human rights and freedoms in Ukraine. It was emphasized that in the mechanism of protecting human rights, the right to apply to international human rights institutions represents a system of measures that create indispensable conditions for its practical realization, eliminate objective and subjective obstacles that render the realization of the said right impossible or turn it into formality, establish the limits of its realization and ensure concretization thereof in the existing legislation.

A characteristic of the legal nature of the right to apply to international human rights institutions was provided by highlighting its structural parts, represented by the following legal capacities: 1) the right to demand proper behavior from the obligated party; 2) the right to a certain behavior; 3) the right-complaint.

The author states that international control carried out by international human rights institutions, whose competence is recognized under an international agreement by the state concerned that violates human rights and freedoms, acts as an element of the mechanism of ensuring and protecting human rights.

Procedural aspects of realizing the right of ukrainian citizens to apply to international human rights institutions were revealed. The conclusion regarding the expediency of including to the sources of constitutional law of Ukraine not only the judgments of the European Court of Human Rights in the cases versus Ukraine but also its judgments in the cases versus other states that prove violation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms was substantiated.

Legal consequences of decisions made by international human rights institutions were defined, and the matter of these decisions being legally binding and their effect on development of the national law was ascertained.

Keywords: constitutional human rights, guarantees of human rights, mechanism of protecting human rights, international human rights institutions in the mechanism of protecting human rights, protection of rights.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент Ткаченко Ю.В.

Підписано до друку 28.03.2019 р. Формат 60х90 1/16.
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 120 прим. Зам. №302.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77